

Opponensi vélemény

PÜSKI LEVENTE: A HORTHY-KORSZAK PARLAMENTJE CÍMŰ MTA DOKTORI DISSZERTÁCIÓJÁRÓL

Püski Levente a XX. század első felének kiváló és elismert kutatója. A Horthy-korszak politikai intézményrendszeréről írt munkái a téma legalaposabb feldolgozásai közé számítanak. Az összefoglaló művek mellett Püski egyes politikatörténeti részkérdéseket monográfiában illetve terjedelmes tanulmányokban is tárgyalt. Bátran elmondható tehát, hogy a disszertáció szerzője a téma avatott ismerője, aki fölényes tudással rendelkezik nemcsak disszertációjának hanem az ahhoz kapcsolódó egyéb történelmi események témakörében.

A disszertáció érdemei

Az MTA doktora cím elnyeréséért beadott disszertáció fontos, sőt alapvető kérdéskört tárgyal, hiszen a Horthy-kor parlamentjével egyúttal magát a politikai berendezkedést is értékelni kell és ez az értékelés máig közéleti és tudományos viták tárgya. Jelen disszertáció ehhez a vitához megkerülhetetlen adatokkal és következtetésekkel szolgál, számos új eredménnyel gazdagítja tudásunkat. Kiemelendő ezek közül, hogy a disszertáció konkrét példák sorával érzékelteti a korszak parlamentarizmusának működési jellemzőit. A munka magas színvonalú, a forrásokat kimerítően feltáró és azokat kritikusan felhasználó módon készült. Állításai rendre megalapozottak. Összefoglalva: eleget tesz azoknak a követelményeknek, amelyek egy akadémiai doktori disszertációval szemben támaszthatóak.

A tartalmi összefoglalás és az egyes részletek méltatása helyett a továbbiakban csak azokkal a kérdésekkel kívánok foglalkozni, amelyekben a disszertációt javíthatónak illetve javítandónak vagy újragondolandónak tartom. Bízom abban, hogy első 2015-ös megjelenését újabb fogja követni és szerző ebben fontolóra fogja venni azokat a megjegyzéseket, amelyeket akadémiai doktori védése kapcsán kap.

Előljáróban szükséges megjegyezni, hogy Püski tudományos következtetéseit (néhány esetet leszámítva) fontosnak és meggyőzőnek tartom. A disszertáció legfontosabb problémáit annak szerkezeti felépítésében, kidolgozásában illetve az elbeszélés választott módszerében látom.

A TUDOMÁNYOS KÉRDÉSFELTEVÉS EXPONÁLÁSA

Egy tudományos mű kapcsán az olvasó már a bevezetőben is elvárja annak részletes felvezetését és tárgyalását, hogy milyen szellemi kalandra kívánjuk meghívni az olvasót. Nem elengedő, ha egy ilyen munka csupán arra szorítkozik, hogy megadja vizsgálatának tárgyát, azt is ki kell fejteni, hogy mi az a tudományos kérdésfeltevés, ami miatt azt gondoljuk, hogy munkánk fontos és alapvető? A disszertációban ugyan szerepelnek erre vonatkozó utalások, azonban a bevezető erről csupán egy mondatot árul el: „Az V. fejezet egyfajta összegzésértékelést kíván nyújtani arról, miként tudta ellátni a testület azokat a feladatköröket, melyek egy modern kori parlamenttől elvárhatóak...” Valójában ez a mondat az egész disszertáció legfontosabb tudományos, politikai és bátran mondhatjuk, közéleti tétje.

A „közéleti tét” kifejezés részemről nem véletlen kisiklás. Egy történeti szakmunka nem légüres térben íródik, hanem annak a kornak gyermeke, amelyben születik. Megkockáztatom az állítást, hogy ez a disszertáció csupán elvont egzotikus jelentőséggel bírna akkor, ha Magyarországon ma nem létezne parlamentarizmus és nem is lenne iránta igény.

A magyar parlamentarizmus története nem túl hosszú, a szabad országgyűlési választások ciklusainak hossza 100 év sincsen. A parlamentáris berendezkedéssel illetve a parlamenti szabályokkal való visszaélésekkel kapcsolatos elvi kritika azonban ez alatt a rövid idő alatt is erőteljesen felmerül. A jelenlegi parlamenttel kapcsolatosan is sokan fogalmazzák meg azt a kérdést, hogy az hogyan és miként látja el azokat a feladatokat, amelyek egy modern kori parlamenttől elvárhatóak. Mivel a Horthy-kor parlamentjének története sem hosszabb, mint 24 év, a disszertáció témájának értelmezése egyértelműen az 1920-at megelőző ötven, illetve az 1990 óta eltelt 27 évhez kötődik. A disszertáció azonban asszimentrikusan tárgyalja ezt a problémát. A megelőző országgyűlés közjogi és politikai feszültségei rendre előkerülnek az egyes részterületeknél, azonban egy szisztematikus komparatív elemzés hiányzik. Az 1990 utáni parlamenti rendszerre való utalások pedig teljes egészében hiányoznak. Érthető, hogy az Országgyűlés által kiadott azonos című kötetben erre a megrendelőre való tekintettel nem volt ildomos kitérni, azonban jelen esetben ez a hiány tudományos szempontból felvet kérdéseket, még akkor is, ha a jelenkori történeti elemzés részben a politológia feladata.

Összefoglalva: a disszertáció bevezetőjének sokkal részletesebben kellene taglalnia azt, hogy miért érdekes a választott téma, milyen következtetéseket tesz lehetővé és mi a tudományos relevanciája a kérdésfelvetésnek. Mindez átvezet a bevezető második hiányosságához is.

A KUTATÁS SZÍNVONALÁNAK („FORSCHUNGSSTAND”) TÁRGYALÁSA

Egy bevezetővel kapcsolatban alapvető elvárás a téma addigi kutatásának precíz ismertetése. Ez annál is inkább szükséges, mert ebből is tudja meg az olvasó, hogy mi az az új, amivel a kötet elolvasása után gazdagodni fog. Mindez különösen elvárható egy MTA doktori disszertáció esetében, már csak azért is, mert disszerens tartozik ennyivel kollégáinak. Ettől eltekintve is szükséges a tudományos előzmények részletes bemutatása és értékelése, mert ez által tudhatjuk meg a szerző módszertani és forrásfeldolgozó koncepcióját és ennek köszönhetően tudjuk elhelyezni az általa felkínált narratívát a kutatás horizontján. A bevezető azonban ezt a kérdést csökevényesen tárgyalja. Megelégszik azzal, hogy nevek és művek említése nélkül általánosságban említi a „történeti kutatásokat”, holott az irodalomjegyzékből és a forráshivatkozásokból egyaránt teljesen nyilvánvaló, hogy Püski pontosan tudja kik és mit írtak erről a témáról korábban. Mindez egyébként szorosan összefügg az 1. pontban említett kérdés tárgyalásának szinte teljes elmaradásával. Amennyiben ugyanis arról részletesen írt volna, akkor nem tehetné volna meg azt, hogy ne ugyanott tárgyalja azokat a tudományos eredményeket, amelyek az általa kialakítandó narratíva előzményeinek tekintendők.

Ezek a kifogásaim nem csupán elvi jellegűek. Azt a kérdést, hogy elhatárolható-e a „Horthy-korszak parlamentje” című disszertáció egy általános politikatörténeti munkától, többet vagy kevesebbet kíván-e nyújtani annál, már a bevezetőben kellett volna megválaszolni. A Horthy-korszak parlamentjének ismertetése jó esetben sokkal többről szól, mint arról, amit a Tisztelt Ház falain belül történt. Alapvető fontosságú kérdésekről van itt szó. Ezeket az említett V. fejezet aztán bővebben – bár nem kielégítően – tárgyalja, de egy előzetes exponálásának mindenképpen bele kell kerülnie az előszóba is. Az a kérdés, hogy a Horthy-korszak nevezhető-e parlamentáris demokráciának, hogy mit jelentett egyáltalán a parlamentarizmus, beszélhetünk-e egyáltalán ennek kapcsán Horthy-rendszerről, stb. stb. mind itt is fel kellene hogy merüljön.

Önkritikusan kell hogy megjegyezzem, hogy saját MTA disszertációm címe, amely a „Horthy-rendszer” kifejezést is tartalmazta ezen disszertáció fényében nem biztos, hogy szerencsés választás volt. Püski disszertációjának egyik komoly tudományos eredménye, hogy meggyőzően mutatja be, hogy az 1920 és 1944 közötti parlamentek igencsak eltérő

szerkezetűek voltak. A hatalom gyakorlása, a jogszabályok alkotásához való viszony, a parlamenti kontroll, az „állampárt” szerkezete és képviselőinek mozgástere rendkívül heterogén volt. Igaz ugyan, hogy a korszakban elvileg végig a mindenkori miniszterelnökre szabott kormánypárttal működött a parlament és a kormánypártnak formálisan mindig kényelmes többsége volt. Püski disszertációja azonban példák sokaságával illusztrálja, hogy a mindenkori kormányfőnek folyamatosan komoly erőfeszítéseket kellett tennie annak érdekében, hogy elképzeléseit érvényesítse. Politikai akaratát még saját kormánypártján sem tudta akadálytalanul keresztülvinni – és ez az állítás 1944. március 19-ig a korszak összes miniszterelnökéről elmondható.

Azokra a kérdésekre tehát, hogy minek is nevezhető az itt tárgyalt korszak, hogyan látta el a parlament a feladatait, sőt egyáltalán: milyen feladatai vannak egy parlamentnek, már a bevezetőben kell választ adni. Átgondolatlanságra vall, hogy a bevezetőből már a tárgy definiálása is hiányzik, holott egyáltalán nem egyértelmű, hogy egy parlament milyen funkciókkal és jogokkal bír, illetve milyen struktúrát követ. Püski nyilván kiválóan ismeri a magyar parlamentarizmus történetét, azonban olvasójáról nem feltételezhet ugyanekkora tudást.

Egy parlament feladatai röviden összefoglalva a következők: törvényhozás, állami tisztségviselők megválasztása, a végrehajtó hatalom felügyelete, a fékek és ellensúlyok („checks and balances”) rendszerének működtetése illetve legitimálása, a nyílt politikai vita lehetőségének intézményes biztosítása és a néphatalom képviselése, valamint „egyfajta politikai nevelő és szocializáló feladat” – ami ma sem ártana. A XIX. századtól különféle parlamentek alakultak ki, az USA parlamentjének munkája elsősorban bizottságokban folyik, a brit parlament ezzel szemben alapvetően plenáris üléseken tárgyal. Érdeemes lett volna ezt már rögtön az elején tisztázni a disszertációban, annál is inkább, mert ha valamin, akkor a „fékek és ellensúlyok rendszere” kifejezésen elég jól mérhető a mindenkori parlament teljesítménye is.

A disszertáció szerencsére nem a kronológiai hanem a tematikai ismertetést választotta, azonban éppen a „fékek és ellensúlyok” téma kimaradt, holott ennek vagy egy ezzel ekvivalens fogalomnak mindenképpen szerepelnie kellene a fejezetek között. A disszertáció különböző fejezeteiben számos példa található erre, amelyek azonban önálló fejezetbe gyűjtve sokkal jobban lennének értelmezhetőek. Ennél is fontosabb, hogy véleményem szerint szerző legfontosabb tudományos eredménye éppen ennek a témakörnek módszeres feltárásából áll, ami azonban a bemutatás választott módszere miatt nem kap kellő megvilágítást.

Legalább ennyire problematikus, hogy az említett fejezet, amely a parlamentarizmus lényegét taglalja, a kötet végére szorult, holott annak a kötet legelején kellene állnia, elsősorban azért, mert az ebben foglaltak testesítik meg azt a fogalmi keretet, amiben az összes többi adat értelmezhető. Azt is hiányosságnak tartom, hogy a disszertáció említést sem tesz a kérdés nemzetközi szakirodalmáról, holott – elsősorban német és angol nyelven – több alapvető munka is foglalkozik a két világháború közötti Közép-Kelet-Európa politikai berendezkedéseinek komparatív vizsgálatával. Márpedig egy MTA disszertációtól a nemzetközi kitekintés és elvárható.

Teljességgel érthetetlen, hogy miért maradt ki a disszertációból az 1931-1937 közötti időszak tárgyalása, holott ennek elsősorban Gergely Jenő és Vonyó József kutatásainak köszönhetően megbízható szakirodalma is van. Ez azért is fájó hiányosság, mert ekkor került sor fontos változtatási kísérletekre a parlamentet illetően (korporációs átszervezés). Sajnálatos, hogy a disszertáció az ezzel kapcsolatos szakirodalmat egyáltalán nem hasznosítja. Az irodalomjegyzékben is csupán egy tanulmány szerepel, holott Vonyó rendkívül fontos köteteket tett le az asztalra a Gömbös-kormány működéséről és a Gömbös által újjászervezett kormánypártokról.

A PARLAMENT ÉS A „CENTRÁLIS ERŐTÉR”

A disszertáció legelső fejezete tárgyalja a választások kérdését. Érdeemes lett volna már itt, és az első 1920-as választást tárgyaló résznél megjegyezni illetve magyarázni két dolgot, ami egyáltalán nem magától értetődő. Az egyik, hogy a mandátumokat csak egyéni kerületek alapján kiosztó rendszer azt is jelentette, hogy a kisebbségi szavazatok teljes egészében elvesztek (később ez említésre kerül, azonban az elsikkad, hogy ez már 1920-ban is így volt). A másik pedig az, hogy 1920-1935 között a kerületek jelentős részében egyhangú választás történt – ez viszont annyit jelent, hogy valójában nem történt választás, hiszen azt kizárhatjuk, hogy ne lett volna igény ezekben a kerületekben is ellenzéki jelölt iránt. Ennek kapcsán pedig itt kellene tárgyalni külön alfejezetben az egyhangúság elérésének módszereit valamint azt, hogy ez a rendszer hogyan értelmezendő. Az egyhangúságot ugyanis nem rendeleti úton hanem helyi hatalmi politikai alkuk után érték el: a fékek és ellensúlyok tehát valahogyan itt is jelen voltak a háttérben. Hogyan érte meg az olvasó a magyar parlamentarizmus működését, ha az elvi keretek nem a szöveg elején kerülnek kifejtésre?

Itt kellett volna tárgyalni több furcsaságot is, nevezetesen hogy (1) a kormánypárt a kerületek nem jelentéktelen részében egyszerre két jelölttel indult, (2) vezető kormánypárti képviselők rendre több kerületben is indultak. 1926-ban 37, 1931-ben 29, 1935-ben 18 „nem hivatalos” kormánypárti jelölt is indult olyan kerületben ahol „hivatalos” jelölt is volt. Őket nem a párt állította, de indulásukat nem is tiltotta meg, holott a pártfegyelemre hivatkozva elvileg ezt megtehetette volna. Utóbbi arra utal, hogy a kormánypártban egyáltalán nem létezett az a hierarchikus kiválasztási folyamat, ami egyébként egy pártban általános. Ráadásul ezekben a kerületekben a mandátum megszerzése az ellenzék számára is könnyű prédát jelentett. Az akadémiai értekezés azonban ezt a kérdést nem is érinti.

A dualizmus és a forradalmak tapasztalatain okulva Bethlen István felismerte, hogy egyfajta „centrális erőter” létrehozásával hosszú távon stabilizálni tudja rendszerét. Ennek feltételei adótnak látszottak, hiszen a baloldali szociáldemokrata és polgári liberális, a legitimista valamint a szélsőjobboldali fajvédő ellenzék összefogása ideológiai okokból kizártnak tűnt. Ez már önmagában is alkalmas volt arra, hogy 1922-ben 38% szavazatból a kormányzat 57% mandátumot kreáljon magának. Érdekes módon ez a szisztéma 1920 és 1922 között a lakosság 40%-át érintő általános és titkos választójog mellett is működött. Tanulságos tanulmányozni azokat az eszközöket, amelyeket Bethlen annak érdekében alkalmazott, hogy feléje jobban lejtessen a pálya: aránytalan választókerületek, szavazók számának radikális csökkentése, bürokratikus jelöltállítási feltételek és a vidéki nyílt választás, ami Európában ekkor már egyedülálló volt.

A „centrális erőter” azonban egyáltalán nem volt az, aminek a 2010 utáni konstrukciót ismerjük. Igaz, hogy az állampárt Egységes Párt, Magyar Élet Pártja vagy Nemzeti Egység Pártja néven egyedülállóan uralkodott 24 éven át. Másrészt viszont – és ennek elemzése a disszertációból hiányzik – az állampárt és az ellenzék között volt átjárás. Előfordult, hogy a kormánypárti képviselők csoportosan kiléptek, ellenszavaztak vagy obstruáltak.

Püskinek köszönhetően tudjuk, hogy a korszak rendpártiságához képest figyelemre méltó, hogy a heves és indulatos viták zömét a házelnök nem szankcionálta, a megindított szankcionálást pedig általában rendezni lehetett egy bocsánatkéréssel. Peyer Károly például külön engedély nélkül felmutathatott egy vasúti talpfát, amikor a MÁV rossz talpfáiról beszélt. A Háznagy újságírókkal szembeni fellépését 1939 előtt esetenként még kormánypárti médiumok sem támogatták és volt példa arra, hogy ilyen szankciók visszavonásra kerültek (259.o.)

A disszertáció véleményem szerint tévesen értékeli a magyar jobboldal szerepét a parlamentarizmusban, amikor azt állítja, hogy „csak egyetlen világosan behatárolható,

számottevő társadalmi háttérrel bíró és nemzetközi szinten is posszibilis alternatíva fogalmazódott meg, a baloldal városi erőié.” Ezzel szembevethető, hogy a fajvédő jobboldal illetve a nyilasok számszerűen mindig is több képviselőt tudtak küldeni a parlamentbe, mint a baloldal, ráadásul a kormánypárt egy része is fajvédő képviselőkből állt. Tekintettel arra, hogy csak nyilas és nemzetiszocialista illetve fasiszta névvel Magyarországon a kérdéses időszakban több mint 40 pártalapítás történt, az sem állítható, hogy ezeknek a mozgalmaknak ne lett volna komoly társadalmi háttere. Korabeli rendőrségi jelentések éppenséggel a szélsőjobb jelentős társadalmi beágyazottságát bizonyítják. Ezen politikai mozgalmak is viszonylag világosan behatárolhatóak, ráadásul nemzetközi szinten is posszibilisnek számítottak, nem véletlen hogy 1920-tól az olasz és 1933-tól a német példa köreikben állandó hivatkozási alappá is vált.

Püski a szélsőjobboldal parlamentarizmussal kapcsolatos nézetei kapcsán egyébként csupán Gyurgyák János kötetére hivatkozik (332.o.), anélkül hogy reflektálna a kérdésben más véleményt kifejtő szerzőkre, köztük e sorok írójára. Ráadásul Gyurgyák hivatkozott oldalain nem az szerepel, amire a hivatkozásnak vonatkoznia kellene: a megadott helyeken néhány prominens szélsőjobboldali politikus politikával de nem parlamentarizmussal kapcsolatos nézetei szerepelnek. Gyurgyák ezt a kérdést mélységében nem tárgyalja, ráadásul kötetéből éppen a legjelentősebb szélsőjobboldali mozgalmak, azaz a nemzetiszocialista és nyilas pártok hiányoznak. Torz, sőt félreértett képet ad a szélsőjobbról, amennyiben csak taktikai okokból és csak rövid távon feltételezi róluk bizonyos demokratikus reformok támogatását. Valójában a szélsőjobb távlatilag is fenntartotta volna az általános és titkos választójogot, Hitler és Mussolini sem szüntette ezt meg, elég volt a pártokat megszüntetni. Ennél is fontosabb az a szocialista program, amelyet ezen szélsőjobboldali pártok felvállaltak és ami részükről – mint azt Paksy Zoltán, Paksa Rudolf és mások is megállapították – egyáltalán nem taktikai fogás volt, viszont ebben a disszertációban még említés szintjén sem bukkan elő.

Püski disszertációjának 247. oldalán azt az állítást fogalmazza meg, hogy a kormánypárti képviselők befolyási lehetősége kimerült a módosítások lehetőségében, azonban a kormányt leszavazni nem tudták. Ennek azonban ellentmondanak azok az esetek, amelyeket Püski maga is említ (Bethlen esetében háromszor is előfordult ilyen, 241.o.). Amennyiben ezek kivételek, akkor magyarázatra szorulnának. Emellett tisztázandó volna az is, hogy ha az előbbi állítás igaz, akkor miért nem lett a beterveztett törvényjavaslatok 100%-ából törvény?

Ugyanott szerepel az a markáns és szintén nem koherens állítás, amely szerint „annak esélye minimális volt, hogy a képviselők formálhassák a parlament tevékenységét.” Amennyiben így lett volna, akkor miért kellett 1942-től folyamatosan elnapolni a parlamentet?

Püski másik indoklása a parlamentarizmus sérülésére az, hogy a „fontosabb döntéseket nem kísérték nyilvános politikai vagy akár parlamentáris keretekben zajló nyilvános diskurzusok.” Mindez azonban sem a zsidótörvényekre, sem a földreform kérdésére nem igaz. Ellenkezőleg: ezekben kifejezetten élénk vita zajlott a parlament falain kívül és belül egyaránt. Másutt a disszertáció kiemeli, hogy a törvényjavaslatokat általában széleskörű parlamenti vita körítette. Hogyan értelmezendő akkor ez a kijelentés? Tisztázandó volna, hogy melyek voltak azok a kérdések, amelyek esetében lett volna széles körű igény ezekre a diskurzusokra, de a diskurzus nem valósult meg, és mi volt ennek az oka? A jelen MTA disszertáció ezekre a kérdésekre nem ad választ.

FÉKEK ÉS ELLENSÚLYOK

A „Mameluk”-rendszer, azaz a mindent megszavazó kormánypárti képviselők kontraszelekciója a magyar parlamentarizmus régi (és ma is élő) hagyományai közé tartozik. Ehhez képest érdekes, hogy mint ahogyan már említettem, a kormányzat által beterjesztett törvényjavaslatok jelentős részéből nem lett törvény. Püski szerint az első nemzetgyűlés ezen a téren 82,7% a második 66,4%, a harmadik 88,4%-os sikermutatót tudott elérni és az 1930-as években – vélhetően nem függetlenül Gömbös pártátalakítási aktivitásától az eredmény 93-94%-ra nőtt (108.o.). Mindez azonban azt mutatja, hogy az állítólag teljhatalmú és pártját totálisan kézben tartó Bethlen István elég gyakran visszavonulásra kényszerült. Ez pedig indirekt módon arra utal, hogy a korszak első felében működött valamilyen „fékek és ellensúlyok rendszere” – persze nem intézményesített, hanem informális módon. Püski maga is megállapítja, hogy „a kormánypárt nem egyszerű mechanikus szavazógépként viselkedett” (119.o., másik példa 217.o.) Azt is megállapítja, hogy Bethlen Istvánnak a törvényjavaslatokról folyó vita átalakítására tett kísérletei lényegében kudarcot vallottak (326.o.). Tehát igencsak működtek fékek és ellensúlyok. Ezt a meglepő és igen fontos tudományos eredményt érdemes lett volna mélységében is elemezni, mert amint másutt már céloztam rá, Püski azt állítja, hogy a képviselőknek nem volt sok mozgástere. Melyik állítás az igaz? Miért lehetett 1920-ban leszavazni Korányi Frigyes pénzügyminisztert? (240.o.) Miért nem működtek a kormánypárton belül az utasítási mechanizmusok? Ugyanígy bővebb kifejtést érdemelt volna a disszertáció 132. oldalán említett eset, amikor Hegedüs Loránd pénzügyminiszter szanálási programjának megbukott és ezért maga Hegedüs is lemondásra kényszerült. Hasonló eset az 1930-ban beterjesztett villamosenergia-fejlesztésről szóló törvényjavaslat, amelyet maga a kormánypárt is leszavazott, holott ekkor Bethlen már egy teljesen megszelídített és kezes bárány jellegű frakcióval rendelkezett ahhoz képest, ami 1926 előtt rendelkezésére állt. Ha nem lett volna a képviselőknek mozgástere, akkor miért tudták majdnem megbuktatni Gömbös Gyulát 1934 januárjában a fővárosi törvényjavaslat vitája során? Miért volt annyira gyötrelmes az 1933 decemberében megszavazott közszolgálati alkalmazottakról szóló törvény? Hogyan lehetséges, hogy Gömbös saját pártjában 1935 előtt csak 20-30 főre számíthatott biztosan, miközben az 1931-es választást pártja toronymagasan megnyerte? Érdemes hozzátenni, hogy 1935 után, amikor már minden lehetőséget kihasználva a kormánypárti frakcióban maximalizálni tudta híve számát de ennek ellenére nem tudta elérni, hogy a 170 fős frakcióban 100-120-nál több biztos híve legyen. Ráadásul minisztereinek egy része, Lázár Andor, Keresztes-Fischer Ferenc, Kozma Miklós sőt Hóman Bálint sem rendelte magát alá mindenben a miniszterelnök akaratának. Ezek, a Püski által részben nem is említett ügyek is mutatják, hogy a korabeli kormánypárt képviselői a mostanihoz képest sokkal nagyobb egyéni mozgástérrel rendelkeztek.

Püski saját ígérete szerint az V. fejezetben értékelné a rendszer jellegét. Maga a fejezet azonban csak Bethlen miniszterelnökségét értékeli. Ez azonban nem több, mint a teljes vizsgált korszak idejének 40%-a. Amennyiben a „bethleni időszak” a teljes 1920-1944 közötti parlamentre vonatkozik, akkor ezt indokolni kell, annál is inkább, mert a szakirodalomban ez a definíció nem általánosan elfogadott. A legsúlyosabb érv ellene, hogy Bethlen legkésőbb 1935-től egyértelműen aktív ellenzéki pozícióba került: magyarán ettől kezdve semmiképp nem beszélhetünk „bethleni időről”.

Püski részleteiben is bemutatja – és ez a disszertáció egyik nagy erénye – hogy Horthy Miklós az országgyűléssel szemben csak minimális mértékben élt államfői jogaival. Legfontosabb akciói éppenséggel Imrédy és Bárdossy eltávolításához illetve Kállay kinevezéséhez és fenntartásához köthetőek. Amennyiben csupán a parlamenthez való viszonyán mérnénk a Kormányzó érdemeit, akkor minden bizonnyal helyet foglalhatna a tiszteletre méltó államférfiak között.

Ugyanígy érdekes adalék a korszak megértéséhez az 1937-1938 közötti választójogi egyezkedés is, ami jól mutatja, hogy a politikai frontok ekkorra az 1920-as évekhez képest

teljesen átrendeződtek. Az ellenzéki pártok többsége inkább kormánytámogatóvá vált, a szociáldemokrata Reisinger Ferenc pedig egészen odáig ment, hogy „én a szocialista, már eljutottam odáig, hogy éljen Horthy Miklós.” (231.o.) Mindez azonban felveti a kérdést, hogy perspektivikusan is igaz az az állítás, hogy „nem érvényesülhetett a parlamenti váltógazdaság”? Szerintem a korszak figyelmes tanulmányozása és éppen Püski disszertációja is inkább azt bizonyítja, hogy igencsak adott volt az a lehetőség, hogy az említett váltógazdaság kinőjön a rendszerből. Két tényezőt kell megemlíteni, ami miatt ez nem válhatott valóra: az első a társadalmi problémák rasszista kezelésének kormányzat által is gerjesztett egyre növekvő népszerűsége, ami lenullázta a „baloldali” pontosabban nem szélsőjobbaldali alternatívák esélyét és legkésőbb 1938/1939-től zsákutcába vitte az országot, a második pedig maga a második világháború, ami egyébként is lehetetlenné tette volna egy mérsékeltbb alternatíva kibontakozását. Reisinger említett kijelentése illusztrálja, hogy a rendszer egyáltalán nem omlott volna össze attól, ha az SZDP hatalomra kerül. A létező szociáldemokrata, polgári, legitimista és harmadikutas szocialista politikai erők minden jel szerint egy idő után zökkenőmentesen átvehették volna az ország kormányzását akkor, ha ez a két említett folyamat nem tett volna mindent lehetetlenné.

EGYÉB HIÁNYOSSÁGOK

A disszertáció hiányossága, hogy nem tárgyalja a Numerus Clausus illetve az egyéb zsidóellenes intézkedések kapcsán a Parlamenten belüli viszonyokat. A disszertáció 177. oldalán van erre rövid célzás anélkül, hogy az ezzel kapcsolatos szakirodalomra bármilyen utalás történne. A kérdés részletesebb ismertetése azért lenne fontos, mert arra az alapvető dilemmára mutatna rá, ami a korszak elejét és végét egyaránt jellemezte: a miniszterelnöknek egy megbokrosodott, mindent túlcitáló országgyűléssel kellett hadakoznia. Mindez viszont alapvetően átértékeli azt a képet, ami a történetírás és a közvélemény előtt is él arról, hogy a korszak kormánypártja mérsékelt és közben tartott politikusokból állt volna – és ami egyébként ennek a disszertációnak is egyik alapkérdése – talán az egyetlen olyan, ahol nem osztom a disszertens véleményét.

Püski felvillant néhány olyan szempontot, amely bővebb kifejtést érdemelt volna, nevezetesen a képviselők korrupciós ügyeit (53.o.). Ezek kapcsán nem maguk az ügyek lennének érdekesek, hanem a rendszer, amivel a mindenkori kormánypárt képviselőit többé-kevésbé fegyelmelzetten egyben tudta tartani. Erről, például Gömbös pártszervezési kísérleteiről rendelkezésre áll szakirodalom, érdemes lett volna ezt a témát ezért bővebben ismertetni. Már csak azért is, mert az állandósult korrupciós vádak minden bizonnyal jelentős mértékben ásták alá magának a parlamentarizmusnak a hitelességét és vezettek 1939-ben a földcsuszamlás-szerű választási eredményekhez.

Hasonlóan túl rövid ismertetést kap a 33-mas illetve 42-es bizottság ügye. Ezt már csak jelentősége miatt is külön alfejezetben kellene tárgyalni. A disszertáció 128. oldalán ennek kapcsán 36 fős testületről van szó, ami ebben a kontextusban nem érthető, az pedig pláne nem, hogy miért írja disszertens, hogy a létszám később sem változott, mikor ugyanő másutt azt írja hogy a létszámot 42 főre növelték.

Kisebb hiányosság, de megemlítenő, hogy Drozdy Győző visszaemlékezése sem szerepel a felhasznált irodalom között. Tisztázandó lett volna a képviselői fizetések ismertetésekor a V. fizetési osztály jelentése, tehát hogy milyen társadalmi csoport kapta – az olvasó nagy eséllyel nem tudja ezt elhelyezni, ennek hiányában viszont értelmezhetetlen az információ (A VI. fizetési osztály esetében ez két oldallal az első említés után tisztázódik, holott mindig az első említésnél kellene). A jövedelmek átszámolása kapcsán (302., 306.o.) érthetetlen, miért

nem számolja át szerző az összegeket konzekvensen CHF vagy USD alapra, holott ezzel a módszerrel az inflációs jövedelmek összehasonlíthatóak lennének.

Püski az 1938-as választási reformot rendkívül röviden intézi el (16.o.). Csak a reform jogi korlátozásait említi, pedig érdemes lett volna részletesebben tárgyalnia azokat a módszereket is, amellyel a helyi közigazgatás torzította a választási eredményeket. Ezek ugyanis minden jel szerint legalább annyit nyomtak a latban, mint a jogi korlátok. Annak ellenére hogy Paksy Zoltán, Paksa Rudolf és e sorok szerzője is több tanulmányban rámutatott arra, hogy a nyilasok azokban a kerületekben ahol egyéni jelöltet tudtak indítani, átlag 40% szavazatot gyűjtöttek be, viszont egy sor kerületben nem tudott indulni szélsőjobboldali jelölt és emiatt nemcsak az egyéni hanem adott esetben a listás szavazatok is elvesztek. Érdemes lett volna ezért ezt az aspektust egy kicsit bővebben tárgyalni.

Disszerens gyakran mellőzi az általa ismertetett folyamatok értékelését, holott ezt a munkát is el kellene végeznie. Bethlen István 1922. január 22-én beterjesztett választójogi javaslata kapcsán közli, hogy erről a parlament végül nem szavazott és vitáját sem zárta le, a miniszterelnök azonban egy alkotmányjogi értekezlettel mégis jóváhagyta a választójogi rendeletet. Felmerül ennek kapcsán, hogy mindezt hogyan értékelték a kortársak és hogyan értékeli maga a szerző? Nagyon nem mindegy ugyanis, hogy ebben az esetben Bethlen jogszerűen vagy jogtipróan járt-e el.

Ugyanez a helyzet a mentelmi ügyek tárgyalása kapcsán. A Dréhr-ügy igencsak érdekes, hiszen elvileg a kormánynak 78%-os többsége volt, tehát simán el kellett volna tudnia érni az általa szorgalmazott mentelmi jog felfüggesztését. Mégis hogyan lehetséges akkor, hogy Dréhr ilyen erőviszonyok mellett is hatásos ellentámadásba tudott lendülni? Hogyhogy nem sikerült az ügyet csírájában elfojtani? (illett volna megemlíteni egyébként az ügy végkimenetelét, Dréhr elítélését és öngyilkosságát). Hogyan lehetséges, hogy még egységes párti mentelmi bizottsági tag is különvéleményt mert megfogalmazni az ügyben? (erre az értekezés sajnos nem is utal). Hasonlóan érdekes a Károlyi-kormány összeférhetlenségi törvényjavaslatának sorsa, amelyet kormánypárti és ellenzéki képviselők közösen süllyesztettek el és érdekes módon Gömbös sem tért vissza erre az ügyre (55.o.)

Sokszor az az olvasó érzése, hogy szerző evidenciának vesz kérdéseket, amelyek azonban a csekélyebb tudású olvasónak nem azok. Jó lett volna megtudni, hogy Horthy mit is gondolt Gömbös korporatív államszervezési ötletéről (26.o.). Szükséges lenne egy analitikus vizsgálat a behívott képviselők kapcsán (28.o.): végül is az összlétszám majdnem 30%-áról van szó és ezt a csoportot eddig senki sem vizsgálta. Ennek kapcsán pontatlan szerző azon állítása, hogy ennek nem volt hagyománya a magyar parlamentarizmusban: bizonyos értelemben nagyon is volt, ugyanis gyakorlatilag semmi sem különbözteti meg az „egyhangú választás” módszerétől. Jó lett volna megtudni, hogy mit ért szerző „extravagáns” viselet alatt (38.o.). Mire vonatkozott a „tót zsupán” kifejezés (39.o.). Nem érthető a Gruber-ügy (45.o.), mivel őt a Kúria nem pártértekezleten történt részvétel miatt ítélte el, hanem röpiratsokszorosításért (Gruber egyébként is hosszú priusszal rendelkezett). Kellene ismertetni az ügyet, ami miatt Rupert Rezsőt letartóztatták, mert így a történet nem érthető (uo.). Kellene lábjegyzet Diener-Dénes József nevéhez (187.o.). Francia idézetek esetében nem várható el, hogy az olvasó azt értelmezni tudja (193.o.). Az olvasónak el kellene mondani, hogy mi volt a „november végi parlamenti botrány” (323.o.)

Püski is megemlíti, hogy Bárdossy az antiszemita szélsőjobb mellett foglalt állást (220.o.) Ez ugyan ismert, azonban az érdekes lett volna, hogy miért tette ezt, de a válasszal szerző adós marad. Mindez azért is hiányosság mert Bárdossy maga nem volt antiszemita.

Püski nem konzekvensen értékeli Kállay Miklós parlamenthez való viszonyát. Szerinte Kállay azért napoltatta el 1942 végétől az üléseket, mert úgy látta hogy „nem érdemes” együttműködni (86.o.). Valójában teljesen másról van szó: Kállay világosan leírta emlékirataiban hogy nem tudott együttműködni – tehát konkrétan kényszerből és nem szabad

választásából folyamodott az elnapoláshoz. Egyébként nagybaczoni Nagy Vilmos ügye is jól példázza, hogy a miniszterelnök még saját kormánypártját sem tudta már ekkor kézben tartani – sajnálatos módon a disszertációban ez az ügy nem is szerepel, holott sokatmondóan világítja meg Kállay mozgásterét. Nagy ellen a nyilasok interpellációt kívántak benyújtani és Kállay tudta, hogy a zsidóbérenc vádat saját kormánypártjának jelentős része is osztja, ezért nem kockáztathatott, hanem elnapolta a parlamentet. Kállay helyzetét egyébként disszerens másutt (234.o.) már pontosan értékeli: „felettből bizonytalan háttérrel bíró” miniszterelnökként ábrázolja.

Ugyanígy nem említi a disszertáció az 1942 után kezdeményezett zsidótörvények kapcsán a Parlamentnek küldött vármegyei feliratokat sem (elvi lehetőségüket és a beadott kérvények statisztikai adatait említi csak meg a 250. oldalon) holott ezek is magyarázzák az elnapolás szükségességét. Mivel a legtöbb vármegye készített ilyen feliratot, ezért nyilvánvaló volt, hogy amennyiben ezek szavazásra kerülnek, a többség meg is szavazza őket.

Sajnálatos, hogy Püski nem elemzi a parlament egyik legfontosabb ideiglenes bizottságának, az úgynevezett „zsidóbizottságnak” tevékenységét. Nem tudjuk azonban, hogy a bizottságnak hány tagja volt, hányszor ülésezett és milyen határozatokat hozott.

Szerző megemlíti a meg nem válaszolt interpellációk problematikáját, de nem tárgyalja, hogy a meg nem válaszolt kérdéseket újra feltették-e? Amennyiben igen, akkor az mindenképpen módosítaná a statisztikát. Itt kellett volna tisztázni azt is, hogy a meg nem válaszolás általában politikai taktikai okokból történt-e, vagy inkább azért, mert közben az ügy ad acta került? Más szóval: lehetséges volt-e egyáltalán a kormánynak úgy kibújni a kényes ügyek tárgyalásából, hogy a választ folyamatosan elszaboltálta?

A disszertáció felsorolja az 1944. március 19. utáni képviselői letartóztatásokat, nem említi viszont, hogy azokat minden esetben csak a német rendőrség fogatosította, vagy a magyar politikai rendőrség is részt vett-e benne? Jó lett volna lábjegyzetben név szerint is közölni a lefogott illetve a kormánypártból kilépő képviselők nevét, annál is inkább mert szerző is utal rá hogy az ezzel kapcsolatos adatok ellentmondások.

Végül érdemes lett volna megemlíteni, hogy a Sopronban üléső nyilas parlament egy szempontból mindenképp érdemi munkát végzett, mert dokumentálta saját hozzáállását egy fontos kérdéshez: több felszólaló is megemlítette a zsidók tömeges és embertelen pusztulását, azonban ennek kapcsán csupán az merült fel, hogy meg kell akadályozni a helytelen együttérzés kialakulását és a hullákat a német oldalon kell „elföldelni” sic.

Püski Levente eddigi tudományos munkája alapján méltán nyerheti el az MTA Doktora címet. Doktori műként beadott értekezése minden felvetett kritikai észrevétel mellett is fontos hozzájárulás a két háború közti magyar politikatörténet értelmezéséhez. Ezért javaslom a disszertáció nyilvános vitára bocsátását és a mű elfogadását.

Budapest, 2017. május 24.

Ungváry Krisztián
az MTA Doktora, tudományos munkatárs
Országos Széchényi Könyvtár